

εἶχεν ἐγκαταλείψη πᾶσα σκέψις καὶ πᾶσα ἐκτίμησις τοῦ καθήκοντος. Μᾶς ἐπληροφόρει δ' ὅτι ἐκ τῶν σφαιρῶν οἱ ἱατροὶ εἶχον ἐξαγάγη τὴν μίαν, τὴν δ' ἄλλην, ἣτις δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξαχθῆ ἀνεγνώρισαν ἀκίνδυνον. Ὅτε δὲ συνώδευε τὸ σῶμα τῆς φιλάτης τοῦ Ἀγγελικῆς, κομιζόμενον εἰς τὸν οἰκογενειακὸν τάφον, διῆλθε διὰ τὸν Ἀθηνῶν, καὶ τὸν εἶδομεν ἀναρρώσαντα, εἰ καὶ ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε φέρων τὴν σφαίραν εἰς τὸ πλευρόν, ἀνίατον δὲ τὴν θλίψιν εἰς τὴν καρδίαν.

Ὀλύμπια.

Ἐντὸς τοῦ ἔτους 1888 ἐπερατώθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ καταστήματος τοῦ κληθέντος Ζαπταίου, καὶ τότε ἀπεφασίσθη νὰ τελεσθῆ ἢ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀγνωστῶς διὰ τὴν διακοπεῖσα βιομηχανικὴ ἔκθεσις. Ἡ ἔλλειψις χώρου δι' αὐτὴν δὲν ἦν λόγος ἀποχωρῶν, διότι ἀπὸ τοῦ 1859 εἶχε τελεσθῆ χωρὶς ὁ λόγος αὗτος νὰ τὴν ἐμποδίση. Ἡ ἀληθὴς αἰτία ἦν ὅτι, οἱ ἀπὸ τῆς στάσεως κατὰ τῆς πρώτης μοναρχίας, καὶ κατὰ συνέπειαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπιβαλλόμενοι, ἦσαν τὸ πλεῖστον ἐξ ἐκείνων, οἵτινες τὰ τοιαῦτα ἐθεώρουν ὡς δευτερεύοντα, καὶ συνήθως τὰ παρέβλεπον καὶ τὰ ἐλησμόνουν. Τότε ὅμως ἡ περάτωσις τῆς οἰκοδομῆς ἦν γεγονός, ὃ δὲν ἐδύνατο νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον. Παράδοξον δὲ μοι ἐφάνη ὅτι ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, πρῶτον μὲν ὁ λεγόμενος Διδασκαλικὸς Σύλλογος, εἶτα δ' ἡ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορισθεῖσα ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως, μὲ προσεκάλεσαν ἀλληλοδιαδόχως εἰς σύσκεψιν ἐπὶ τῇ προθέσει, ἣν συνέλαβον καὶ ὁ μὲν καὶ ἡ δέ, νὰ ὀργανώσωσι παράστασιν τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικόν.

Εἰς ἀμφοτέρας λοιπὸν πορευθεῖς, παρέστησα αὐταῖς ἀλληλοδιαδόχως, πρῶτον μὲν ὅτι ἡ παράστασις, ἣν προὔτιθεντο, οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν μετὰ τῶν προθέσεων τοῦ Ζάππα, ἃς ἐγὼ ὑπὲρ πάντα ἐγνώριζον, διότι εἰς ἐμὲ εἶχεν ἐκθέσει αὐτὰς ἐν σειρᾷ ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν, ἃς ἐγὼ κατέθηκα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσω-

τερικῶν. Κατ' αὐτὰς δὲ ἔπρεπε μὲν ἀνὰ πᾶσαν Ὀλυμπιακὴν πανήγυριν νὰ τελῆται καὶ μία θεατρικὴ παράστασις, ἀλλ' αὕτη νέου πάντοτε δράματος νεοελληνικοῦ, τοῦ στεφανωθέντος ἐν τῷ διαγωνισμῷ τῆς ἐκθέσεως. Δεύτερον δ' ἀνέπτυξα ὅτι, καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη παραστάσεως ἀρχαίου δράματος, τοῦτο ὄφειλεν ἀναποφεύκτως νὰ διδαχθῆ ἐν μεταφράσει εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ὁμιλουμένην, ἔνεκα τῶν χορῶν· διότι, ἂν μὲν οὗτοι ἐψάλλοντο κατὰ μουσικὴν συντεθεῖσαν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χορῶν, οἷα φέρ' εἶπειν ἡ τῆς Ἀντιγόνης τοῦ Μενδελσῶνος, αὕτη θ' ἀπῆτει παρ' ἡμῶν ὅλως παράτονον προφορὰν, διότι ἡμεῖς πρὸ αἰώνων ἤδη τὰς ἐντόνους συλλαβὰς προφέρομεν ὡς μακράς, ὡς βραχείας δὲ τὰς ἀτονίστους, καὶ ἐπομένως, ἵνα ψάλωμεν κατὰ τὴν ἀρχαίαν προσωδίαν τετονισμένας τὰς λέξεις «θέλω λέγειν», ἀνάγκη νὰ προφέρομεν «θελῶ λεγεῖν». Ἄν δέ, ἔνεκα τούτου, ἀναθέσωμεν εἰς ἄλλους συνθέτας τὴν μελοποίησιν τῶν χορῶν συμφώνως πρὸς τὴν ἡμετέραν προσωδίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ καταστρέψωμεν τὴν ἀρχαίαν προσωδίαν καὶ νὰ μελοποιήσωμεν αὐτὴν καὶ πρὸς τὸν λόγον. Τὸ μόνον, ἐπομένως, ἀρχαῖον δράμα, τὸ δεκτικὸν παραστάσεως παρ' ἡμῖν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν, θὰ ἦτον ὁ «Πλοῦτος» τοῦ Ἀριστοφάνους, διότι, εἰς τὴν μέσην κωμωδίαν ἀνήκων, δὲν εἶχε χορούς. Ταῦτα, τοῖς εἶπον προσέτι, εἶχον πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀναπτύξῃ εἰς τὸν Πρόεσβυν τῆς Ἀγγλίας κ. Οὐάις, προτείναντά μοι νὰ διαπράξω τὴν παράστασιν αὐτῆς τῆς Ἀντιγόνης, κατὰ τοῦ Μενδελσῶνος τὴν μουσικὴν, καὶ ὁ κ. Οὐάις, ἐννοήσας, ἐξετίμησε τὰς ἐνστάσεις μου, δι' ὃ τότε, κατὰ προτροπὴν του, μετέφρασα τὴν Ἀντιγόνην, καὶ μετὰ ταῦτα, ἔνεκα τῆς μουσικῆς συνθέσεως τοῦ Διαδόχου τοῦ Μείνιγγεν, τοὺς «Πέρσας» τοῦ Αἰσχύλου.

Ἄλλὰ τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν ἑκατέρας τῶν ἐπιτροπῶν ἢ δὲν ἐδύναντο ἢ δὲν ἠθέλον νὰ ἐννοήσωσι τὰς παρατηρήσεις μου, εἰ καὶ πρὸ τινῶν ἐτῶν, προκειμένου νὰ διδαχθῆ ἀρχαῖον δράμα, δι' αὐτὰς βεβαίως ταύτας τὰς θεωρίας, ἐδόθη, ὡς ἔμαθον, οὐ μικρὰ χρηματικὴ ἀμοιβὴ διὰ μετάφρασιν ἄλλου τινὸς δράματος τοῦ Σοφοκλέους, εἰ καὶ ὑπῆρχε, καὶ ἐδύνατο νὰ διδαχθῆ ἀδαπάνως ἡ Ἀντιγόνη. Ἰδὼν, ἐπομένως, ὅτι ἐματαιολόγουν, ἀπέστην ἀπ' ἀμ-

φοτέρων, καὶ ἐγένοντο αἱ παραστάσεις, ἡ μὲν κατὰ τὰς μελωδίας τοῦ Μενδελσῶνος, ἣτις κατὰ τοῦτο ἀπέφυγε τὸ ἐλάττωμα τῆς παρατονίας, ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν ἀκροατῶν οὐδὲ εἷς ὑπῆρχεν ὅστις ἐνόησε λέξιν τῶν ἀδομένων, καὶ ἀντελήφθη τοῦ τονισμοῦ ἢ καὶ τῆς γλώσσης εἰς ἣν ἐψάλλοντο. Διὰ δὲ τὴν ἄλλην παράστασιν ἢ μουσική, ζητηθεῖσα, συνετάχθη ὑπὸ τινος Γερμανοῦ ἐν Μονάχῳ, νομίζω, δῆθεν κατὰ τὸν ἡμέτερον τονισμόν, καὶ ἀπετέλει ᾠδικὸν κυκεῶνα, ὅστις εὐτυχῶς οὐδ' αὐτὸς ἐνοήθη ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν, ὥστε κατ' ἀξίαν νὰ ἐκτιμηθῇ.

Ὅτε δ' ἠνεώχθη ἡ ἐκθεσις καὶ εἰσῆλθον τὸ πρῶτον εἰς αὐτήν, τότε ἐκορυφώθη ἡ ἀπογοήτευσίς καὶ ἡ λύπη μου, τότε εἶδον ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐ. Ζάππα ζητηθὲν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Βουλανζὲ ἐξαισίως διαγραφὲν σκοπιμώτατα θεατροειδὲς σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς, ἐντελῶς παρεννοηθὲν, εἶχε γεισίως διαστραφῆ, καὶ συνέκειτο ἐκ στρογγύλως λουτροειδοῦς αἰθούσης ἐν τῷ μέσῳ, οὐδένα σκοπὸν ἐχούσης, ἐκ τινῶν ὀπίσω κεκρυμμένων καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξαρτήτων δωματίων, καὶ ἐκ περιβαλλόντος τὰ πάντα ἡμικυκλικοῦ διαδρόμου, καταλλήλου εἰς πᾶν ἄλλο ἢ εἰς ἐκθεσιν, διότι δι' ὅλου αὐτοῦ ἡ ὄρασις δὲν ἐξετείνεται πέραν ὀλίγων βημάτων. Προσέτι δὲ ἐκοσμεῖτο καὶ ἡ κλιβανοειδὴς ἐκείνη αἴθουσα, καὶ ἡ εἴσοδος καὶ πολλὰ ἄλλα μέρη διὰ μαρμαρίνων ἐρμῶν, κιόνων καὶ κιονοκράνων, ἐναντίον τῆς ὀρητῆς παραγγελίας τοῦ δωρητοῦ, ἣν ἐδύναντο νὰ εὗρωσιν εἰς τὰς ὑπ' ἐμοῦ, ὡς πολλάκις ἔγραψα, κατατεθείσας εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν ἐπιστολὰς αὐτοῦ, ἢ, ἂν αὐτὰς δὲν εὗρισκον, ἠξεύροντες ὅτι ἐγὼ ἤμην τοῦ Ζάππα ὁ ἀνταποκριτὴς ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης, νὰ μὲ συμβουλευθῶσι κἂν ἐπ' αὐτῆς, ἀφ' οὗ καιρὸν καὶ ἀνάγκην δὲν εἶχον νὰ προσφεύγωσι δι' ἄλλας «εἰς τὰς γνώσεις καὶ εἰς τὴν πείραν μου», δι' ὃν λόγον μοὶ ἔγραψαν εἰς Βερολίνον ὅτι ἀνεκαλούμην.

Οἰκτρὰν δ' ἐνεποίησεν εἰς ἐμὲ ἐντύπωσιν ὅτε εἶδον εἰς τὸν κυκλοτερῆ καὶ ἄσκοπον ἐκεῖνον πρόδομον περικρεμαμένας πυκνὰς ἐπιγραφάς, ὧν αἱ μὲν ἔφερον τὸ ὄνομα «Ζάππας», τοῦ μεγάλου δωρητοῦ, οὗ αἱ διατάξεις παρενοήθησαν καὶ παρημελήθησαν, ἐναλλάξ δὲ «Δ'. Ὀλυμπιάς», δι' ἐκθεσιν τελουμένην εἰκοσιεννέα ἔτη

μετὰ τὴν πρώτην, ἥ, κατὰ λυπηρὰν καὶ τὴν Ἑλλάδα αἰσχύνουσαν ἄγνοιαν, ὅτι ἡ Ὀλυμπιάς ἦν διάστημα τετραετηρικόν, ἥ κατὰ περιφρόνησιν τῶν τε ἀρχαίων ἱστορικῶν διατάξεων καὶ τῶν ῥητῶν προθέσεων τοῦ δωρητοῦ, θελήσαντος ν' ἀνασυστήσῃ τὰς τετραετεῖς Ὀλυμπιάδας, ὡς μέτρον τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως τῆς νέας Ἑλλάδος. Ἄπαξ λοιπὸν περιελθὼν τὸ κατάστημα, ἀνεχώρησα, ἐπὶ σκοπῷ ποτὲ πλέον νὰ μὴ ἐπανέλθω, καὶ τὴν λύπην μου ἠϋξήσεν ἡ θεὰ τοῦ πέριξ χώρου, ὃν εἶδον διασκευαζόμενον εἰς κῆπον πρὸς τέρψιν τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν, ἀντὶ εἰς πεδίον γυμνικῶν ἀγώνων, οἵτινες ἦσαν ἡ ἀρχικὴ καὶ πρωτίστη πρόθεσις τοῦ δωρητοῦ· ἀντὶ δὲ παντὸς γυμναστηρίου, εἶδον κατασκευασθὲν παρὰ τῷ Ἰλισσῷ «Ῥωσικὸν ὄρος»!, εἰς ὃ οἱ βουλόμενοι προσήρχοντο ἐπὶ πληρωμῇ. Ἦν δ' ἡ πρόθεσις τοῦ Ζάπτι νὰ χρησιμεύῃ τὸ κατάστημά του, εἰς τὰ μεταξὺ τῶν ἐκθέσεων διαστήματα, εἰς σχολεῖον τελειοποιήσεως τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας· ἀλλ' οὔτε οἷον ἰδρῦθαι εἶδον, οὔτε οἷον εἰς αὐτὸν εἰσελθεῖν, οὔτε οἷον εἰς αὐτὸν εἰσελθεῖν, εἰ καὶ ἐγὼ δὲν ἐλείψα ἐπανελημμένως νὰ γράψω περὶ αὐτοῦ· ἀλλ' οὔδεμία προσοχὴ εἰς τὰ γραφόμενά μου.

Μιᾶς ὁμως τῶν διατάξεων τοῦ δωρητοῦ εἶχεν ἀποφασισθῆ ἡ ἐκτέλεσις, ἀλλὰ καὶ αὕτη οὕτως ἀτάκτως καὶ ἀδεξίως, ὥστε ὀλίγον ἀντεστοίχει εἰς τὸν σκοπὸν ἡ ἐκτέλεσις. Ὁ κανονισμὸς ὥριζε, μεταξὺ ἄλλων ἀγώνων, καὶ δραματικόν, καὶ τὸ στεφανωθὲν δράμα νὰ διδάσκηται ἀπὸ σκηνῆς κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς τετάρτης Κυριακῆς τῆς ἐκθέσεως, ἣτις θὰ ἦν τῶν ἀγώνων ἡ τελευταία ἡμέρα. Ἀλλὰ τοῦτο ἵνα γίνῃ, ἔπρεπεν οἱ ἠθοποιοὶ νὰ ἔχωσι τοῦλάχιστον ἓνα μῆνα, ἵνα διδαχθῶσι τὸ δράμα, καὶ οἱ κριταὶ ἵνα ἀναγνῶσιν αὐτὸ καὶ τὰ συναγωνιζόμενα, ἔπρεπεν ὁ δραματικὸς οὗτος διαγωνισμὸς νὰ ἀρχηται ἐπομένως τοῦλάχιστον δύο μῆνας πρὸ τῆς ἐκθέσεως. Τούτου μὴ γενομένου, περὶ παραστάσεως οὔδεις εἶδον νὰ γίνῃ λόγος, καὶ αὕτη ἡ κρίσις ἀνεγνώσθη μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεως. Προσεκλήθη δὲ πρὸς τοῦτο ἡμέραν τινὰ (οὐχὶ ἑσπέραν) εἰς τὸ νεόδμητον Θέατρον τοῦ Συγγροῦ πᾶσα ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία. Συμπροσεκλήθη δὲ καὶ ἐγὼ καὶ παρέστην εἰς τὴν

συνέλευσιν ἔξ ἐνδιαφέροντος, διότι αὕτη ὅπως δήποτε ἀπέβλεπε τὴν φιλολογικὴν ἀνάπτυξιν. Τὴν ἔκθεσιν καλῶς καὶ εὐγλώττως συντεταγμένην, ἀνέγνω ὁ κ. Καμπούρογλου, ἐκδότης τῆς «Νέας Ἐφημερίδος.» Μετ' αὐτὸν δέ, προσελθὼν εἰς τὸ βῆμα ὁ καθηγητῆς κ. Ἀναγνωστάκης, ἠνέωξε τὸ γραμματίον, τὸ περιέχον τὸ ὄνομα τοῦ βραβευθέντος ποιητοῦ· καὶ τὸ μὲν δράμα ἔφερε τίτλον «ἡ Δούκισσα τῶν Ἀθηνῶν,» τὸ δ' ὄνομα τοῦ ποιητοῦ ἦν «Κλέων Ρ. Ραγκαβῆς!» Προσκληθεὶς τότε, ἠγέρθην συγκεκινημένος καὶ πλήρης ἐκπλήξεως, καὶ ἔλαβον τὸν στέφανον τὸν προωρισμένον διὰ τὸν νικητὴν, καὶ προσέτι τὸ χρηματικὸν ᾄθλον, συνιστάμενον εἰς χιλίας δραχμάς, ἃς ὅμως οὐδόλως εἶχεν ὀρίση ὁ δωρητής. Ἔλαβον δὲ καὶ πλείστων φίλων καὶ γνωρίμων τὰ συγχαρητήρια· ἀλλὰ τὸ δράμα δὲν ἐδιδάχθη ἀπὸ σκηνῆς, ὡς ἦν ἡ διάταξις, διότι ἡ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπίων ἐπιτροπὴ εἰς ἅλα εἶχε δαπανήσῃ, ἃ διέθετε χρήματα· μόνον δὲ μετὰ μῆνας εἰς τὴν Φιλιππούπολιν ἐν Μακεδονίᾳ ἐγένετο τοῦ δράματος τοῦτου παράστασις, καὶ τῆσδε τῆς ἐπιπέρας ἔλαβον τὴν ἀντιλήσιν, ὥστε θεατρῶνης ἐν Βιέννης ἐξήτησε τὴν ἄδειαν, διενεργείσας ἔμμετρον γερμανικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν, νὰ τὸ ἀναβιβάσῃ εἰς τὴν σκηνὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις προσέκρουσεν εἰς τὰς δυσχερείας τῆς μεταφράσεως.

Ἑστία.

Ταυτοχρόνως δ' ἀνάλογος καὶ οὐχ ἦττον ἀπροσδόκητος μοὶ ἐπεφυλάττετο εὐχαρίστησις. Ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους μοὶ εἶχε ζητήσῃ ὁ διευθυντῆς τοῦ περιοδικοῦ «τῆς Ἑστίας,» ν' ἀποτελέσω μέλος ἐπιτροπῆς, ἣτις θὰ ἔκρινε διαγωνισμὸν μυθιστορημάτων ὑπ' αὐτοῦ κηρυχθέντα. Καὶ ἀντέταξα μὲν ὅτι καιρὸν δὲν εἶχον διαθέσιμον· ἀλλ' ἐπειδὴ ῥητῶς δὲν ἠρνήθη, αἴφνης μετὰ μῆνας πολλούς, καὶ ἀφ' οὗ εἶχον λησμονήσῃ τὴν ὄλην ὑπόθεσιν, εἶδον βροχηδὸν πεμπόμενά μοι χειρόγραφα, ἃ, ἔκων ἄκων, ἐδέχθη ν' ἀναγνώσω. Εὖρον δ' αὐτά, μετ' ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀνάξια λόγου, ὃ ἀνεγνώρισαν καὶ πάντες οἱ συνάδελ-